

Bárdos Kornél:

ADATOK A POZSONYI ÉS A NAGYSZOMBATI KÁPTALANI-VÁROSI ISKOLA 17. SZÁZADI ZENÉJÉHEZ

Neveléstörténeti irodalmunk részletesen foglalkozik a két iskola 16. századi történetével. Jó néhány értékes adatot is közöl rendszeres zenei nevelésükről, gregorián és többszólamú éneklésben való szerepükről a Szent Márton- ill. Szent Miklós-székesegyházban.¹

A jezsuita gimnáziumok alapítása után azonban (Nagyszombat 1616, Pozsony 1627) csak az utóbbiak sorsa áll az érdeklődés középpontjában. Úgy tűnik, hogy a két káptalani-városi iskola, mint most már alsófokú intézmény nem csupán a jelentőségét veszítette el, de mintha meg is szűnt volna.

A pozsonyi iskoláról – ma már ellenőrizhetetlen adatra építve, amelyet sem a városi jegyzőkönyvben, sem a fennmaradt iratokban nem találunk – Schönviczky nyíltan kimondja, hogy 1628 tavaszán megszűnt az iskola. Hasonlóan vélekedik Mészáros is, amikor befejezi összefoglalását a 16. századi iskoláról: „E 16. század végi szerkezeti kereteket őrizte azután tovább is a pozsonyi iskola egészen 1626-ig, ettől kezdve jezsuita gimnáziumként folytatta életét.”²

Az iskola megszűnéséről azonban nincs szó! 1626-ban a pozsonyi társaskáptalan és a jezsuiták közötti megegyezésben csupán a jezsuiták felügyelete alá helyezik az iskolamestert, de a körmenetek és egyéb szertartások terén a káptalan rendelkezéseinek tartozik engedelmessé válni. Fizetéséről, lakásáról viszont – a régi hagyománynak megfelelően – a szabad királyi város, a kegyúr továbbra is gondoskodik. A Szent Márton-iskola épületében kap ekkor ideiglenesen helyet a jezsuiták gimnáziuma is, amíg a dóm északi oldalán fel nem épül az új kollégium és gimnázium.³

Mészáros ugyan később, az 1634-es Pázmány-féle vizitáció alapján szól Prucker Ulriknak, mint a „városi kisiskola” tanítójának a javadalmáról – aki fizetését a várostól, étkezését a Szent Márton-templomban működő városplébánostól kapja –, de többet a kérdéssel nem foglalkozik.⁴ A városi számadáskönyvek viszont folyamatosan közlik a Szent Márton-iskola rektorainak nevét, fizetését – így Prucker Ulriknak is –, s megkülönböztetik őket a német, majd később a szlovák („böhmisch”), a magyar taní-

¹ Az irodalom részletes összefoglalását lásd legutóbb Mészáros István, *XVI. századi városi iskoláink és a „Studia humanitatis”* (Budapest 1981) (továbbiakban Mészáros I. 1981^a), 64–68, 77, 158–166.; uő., *Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777 között* (Budapest 1981) (továbbiakban Mészáros I. 1981^b), 229–238, 263, 274.

² Schönviczky Bertalan, *A pozsonyi kir. kath. főgymnasium története* (Pozsony 1896), 17.; Mészáros I. 1981^a, 77.

³ Schönviczky i. m. 34.

⁴ Mészáros I. 1981^b, 274.

tóktól, sőt az evangélikus gimnázium tanáraitól, akiket 1672-ig a város is fizet.⁵ A városi jegyzőkönyv 1651-ben a Szent Márton-templom melletti városi iskoláról szól („Statt Schul bei St. Martin Kirchen”).

A folyamatos működésén kívül számunkra elsősorban az előkerült két zenei adat a lényeges: 1673-ban a káptalan a régi hagyomány megsértésének és a kegyúri joggal való visszaélésnek minősíti, hogy a város a káptalan megkérdezése nélkül arra nem alkalmas és zenéhez nem értő egyént nevezett ki pár éve a Szent Márton-iskola rektorának anélkül, hogy a káptalannak előzetesen bemutatta volna. Pálffy Tamás kancellár, a pozsonyi társaskáptalan nagyrépostja az iskolamester azonnali elbocsátását követeli. Szükséges ugyanis – mint a káptalan nevében hangsúlyozza –, hogy az iskolamester muzsikus legyen, a templom kórusának munkájában, a zsolozsma és egyéb szertartások éneklésében részt vegyen. Ezért kap étkezést a város plébánosának asztalánál.⁶

A városi számadáskönyv tanúsága szerint a városi tanács Isaac Kamer iskolamestert valóban elbocsátja, s helyébe Ludwig Wilhelm Müllert nevezi ki. Az 1673-as jegyzőkönyvi szövegből még csak az tűnik ki, hogy a káptalan azért ragaszkodik a zenében való jártassághoz, mert az iskolamester részt vesz a káptalani zsolozsmán, a plébániai szertartásokban, a kórus munkájában. Az 1699-es kinevezési szöveg szerint a városi tanács a következő években nem csupán eleget tesz a káptalan követelésének, de szövegével azt is igazolja, hogy az iskolában is szükség van jó zenész tanítóra: „Andreas Bolmannak, a Szent Márton-iskola rektorának lelkére kötötték, hogy az arra alkalmas fiúkat zenére tanítsa, és miként eddig is szokásban volt, tanítványaival naponta énekeljen egy éneket.”⁷

A két szöveg felvázolja előttünk a pozsonyi káptalani-városi iskola zenei szerepét a 17., sőt természetesen a 18. században is: az iskolamester részt vesz az énekes zsolozsmában és a templom kórusában, sőt tanítványai közül nyer utánpótlást a templom ének- és zenekara is. A jezsuiták ugyanis saját ének- és zenekart tartanak fenn, a káptalan tőlük nem remélhet énekest és hangszeres zenészt. Bár a 17. században 1672-ig, az evangélikusok templomának elvételeig a jezsuiták is a Szent Márton-templomban végzik szertartásaikat, de – mint másutt is – zenei együttesük független a káptalan és a városplébánia együttesétől. Csupán annyi a kapcsolat köztük, hogy a szabad királyi város zenészei, a toronyzenészek – külön szerződés alapján – a káptalan és a jezsuiták zenekarában is közreműködnek.

⁵ Archiv hlavneho mesta SSR Bratislavy Városi számadáskönyvek passim.

⁶ Uo. Városi jegyzőkönyv 1673. nov. 10., fol. 167–167v.: „... Dominus Praepositus dolenter sentiret, quod ... pro Scholae Magistro ad S. Martinum quondam minus idoneum et musices prorsus ignarum elegerint eundemque sibi et Capitulo non praesentatum installarint, contra Privilegia Constitutiones et auctoritatem tum suam et memorati Capituli, tum vero usum in praemissis ab antiquo observatum. Moneret proinde praescriptus Dominus Praepositus Senatam... quatenus supra dictum Scholae Magistrum statim et defacto ab officio hoc deponerent amoverentque. Necessario enim idem Scholae Magister Musicus esse et Chorum in templo frequentare divinae officia spallendo peragere deberet, propterea etiam a Domino Parocho mensae suae intertentionalem haberet...”.

⁷ Uo. 1699. szept. 2., fol. 164.: „Dem Andreas Poleman die Schul ad S. Martinum cum fidelitatis admonitione überlassen worden und wird derselben die tauglichen Knaben in Musica zu informieren, auch wie vorhin der gebrauch gewesen, mit denen Schülern täglich ein Lied singen.” Uo. szept. 16-án (fol. 172.) Bolmann beiktatásáról is szólnak.

Hasonló a helyzet Nagyszombatban is. Mészáros összefoglalása alapján világosan követhetjük az 1543-ban Nagyszombatba áttelepült esztergomi káptalani iskola egyesítését a nagyszombati városi-plébániai iskolával. Oláh Miklós reformjai által az iskola értékes humanista latin iskolává fejlődik. Ugyanakkor a gregorián és többszólamú zene oktatása révén az iskola növendékei tagjai a Szent Miklós-székesegyház kórusának is. 1616-tól, a jezsuita gimnázium megalapítása után itt sem hallunk többet a most már alsófokú káptalani-városi iskola további sorsáról, pedig a káptalannak zenéje érdekében is szüksége van az iskolára. A jezsuita diákok ugyanis a saját templomuknak, amely 1635 után az egyetem temploma is, zenei együttesében vesznek részt s nem a Szent Miklós-templom kórusában.

A káptalani-városi iskola továbbélésének első bizonyítékát itt is a szabad királyi város számadáskönyveiből nyerjük: a város folyamatosan fizeti az iskolamestert.⁸ A döntő dokumentumunk Lippay érsek 1652-es vizitációja: Az olvasókanonok felügyelete alatt álló iskolamester – sublector – a régi hagyomány szerint vezeti az iskolát, ingyen tanítja a szegény iskolásokat, a papi rokonságot és az érsekség alkalmazottainak gyerekeit. A tanulók fegyelmezése is az ő gondja. Amennyiben nem tudja ezt a feladatát ellátni, az olvasókanonokhoz vagy a káptalani helynökhöz fordulhat segítségért. A succentorral együtt feladata a körmenetek vezetése is. Fizetése az érsektől 40 ft., a várostól 44 ft. A Szent Miklós-templomban működő városplébános gondoskodik az étkezéséről.⁹

A vizitáció szövege alapján világos, hogy Nagyszombatban nem az iskolamester kötelessége a tanulók zenetanítása, hanem az éneklőkanonok felügyelete alatt álló succentornak, a kórus vezetőjének: „A succentor kötelessége minden pénteken, szombaton és a nagyobb ünnepek előtti napon a tanulókat énekre és zenére tanítani.”¹⁰ Ez a szokás megfelel az Oláh-féle 1554-es nagyszombati iskolaszabályzat rendelkezésének, amely szerint a succentor tanítja gregorián és többszólamú zenére a tanulókat.¹¹

A káptalani-városi iskola tanulóinak a káptalani kórusban való szerepük figyelemre méltó ebben a században azért is, mert már javában érvényben van Pázmány Péternek 1620-ban létrehozott értékes ún. Hamburgi- (Hainburg régies neve) alapítványa. Ez ugyanis évi 550 ft. kamatot biztosít a nagyszombati káptalani zenészek eltartására.¹² Ezen alapítvány mellett is szükségesnek tartják a káptalani-városi iskolások részvételét a kórusban!

⁸Štatny okrešny archiv Trnava Számadáskönyvek passim.

⁹Esztergom Káptalani levéltár. Lad. 77. Lippay vizitációs könyve 1652. év., fol. 21.–21v.: „... Idem Sublector pro moderno Capituli statu habet mensam apud D. Plebanum Tyrnaviensem et ex Aula Illustrissimi Domini Praelati flor. 40, a Civitate flor. 44 ... praeterea accidentia funebria, teneturque idem Sublector regere Scholas exceptis diebus festis et quidem gratis informare pauperes Scholares et nepotes consanguineos si qui forent servosque Dominorum. Item tenetur simul cum Succentore dirigere et ordinare Processionem et Scholarum correctio spectat principaliter ad ipsum. Si autem ad hoc non sufficeret, debet dicere Lectori vel Vicario. Item Dominus Lector providere tenetur, ut Sublector debitum faciat in informando Scholares...”

¹⁰Uo. fol. 22v.: „Item Succentor debet regere scholares in cantu seu Musica quibuslibet feriis sextis et sabbatho vigiliisque solemnitatum...”

¹¹Mészáros I. 1981^a, 160.

¹²Esztergom Primási lt. A.V. Nr. 1583. Pázmány alapítványának 1718-ban készült másolata; uo. Káptalani lt. Lad. 77. Lippay vizitációs könyve 1652. év, fol. 14.

A hagyomány továbbélését bizonyítja Barkóczy Ferenc érsek 1762-es vizitációja is. Zenei szempontból ugyanaz a helyzet, mint a 17. században. Csupán annyi változást tapasztalunk, hogy a káptalani-városi iskola rektorának neve már hivatalosan sem sub-lector, hanem „Rector Scholae Hungaricae”, mint erre a vizitációs válszban utalnak is. Fizetéséről a város és a káptalan továbbra is közösen gondoskodik.¹³

A két iskola zenei adatait lényegesnek tartjuk azért is, mert más korabeli szabad királyi város hasonló hagyományára utalnak. Hudovsky néhány adata szerint a zágrábi káptalani iskolának a pozsonyi és a nagyszombati iskolával egyező szerepe volt a 17. század folyamán is.¹⁴

Más a helyzet viszont Győrött, amely csak 1743-ban lett szabad királyi város. A mezővárosi tanácsnak nincs kegyúri kapcsolata az ott székelő földesúrral, a káptallal. A káptalan maga tartja fenn iskoláját a 17. században is. 1627-től ugyan működik már jezsuita gimnázium a városban, de ennek zenészei a Szent Ignác-templomban, nem pedig a székesegyházban muzsikálnak. A káptalani iskolának nem csupán az épületéről (a későbbi káptalani zenészek háza helyén, ma Rózsa Ferenc u. 5.), az iskola működéséről, a tanulók templomi énekléséről és kántálásáról tudunk, de arról is, hogy a fennmaradt okirat szerint a káptalan 1640-ben a tanulók jogait és védelmét a világi hatóságokkal szemben is biztosítja.¹⁵

¹³Uo. Káptalani lt. Lad. 77. Barkóczy vizitációs könyve 1762. év, fol. 52.

¹⁴Zoran Hudovsky, *Beiträge zur Musikgeschichte der Stadt Zagreb vom 11. bis zum Ende des 17. Jahrhunderts* (Phil. Diss. Graz), 123.

¹⁵Bárdos Kornél, *Győr zenéje a 17–18. században* (Budapest 1980), 15–19.